

SALLAI BALÁZS

A fegyelmi ügyek forrásértéke egyes hivatástörténeti kutatásokban, különös tekintettel a bürokráciatörténetre^[1]

ABSTRACT

The main objective of the present study is to provide methodological support for research on the history of professions in which archived sources of disciplinary cases can be used. In order to avoid some methodological pitfalls, an attempt is made to develop a kind of specific paradigm by citing a number of examples from previous research, which may either have a positive or a negative content. In addition to this, the paper deals in detail with the possibilities of demarcating the fields of the history of public administration and the history of bureaucracy from a research perspective, illustrated with examples from Hungarian and foreign literature. The last major section summarises the main directions of research on archival disciplinary files and their significance in the context of a particular scientific research.

Keywords: legal profession researching ■ empirical researching
■ archival researching ■ history of public administration ■ history of bureaucracy
■ disciplinary liability

I. PROBLÉMAFELVETÉS

Magyarországon eddig csak elszórt próbálkozások történtek az általános bürokráciatörténeti kutatások megteremtésére, bár van már hazánkban hagyománya az ilyen vizsgálódásoknak. Ha valaki ilyen jellegű témában kutat, akkor bizonyos szegmensek esetében, úgy gondolom, nem nélkülözheti a közigazgatási fegyelmi gyakorlat feltárását, amihez viszont fontos a megfelelő kutatási paradigma előzetes kialakítása. Ez a

[1] A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A tanulmány a Gróf Tisza István Debreceni Egyetemért Alapítvány PhD Kiválósági Ösztöndíjából finanszírozott szakmai támogatással készült.

tanulmány ezen fogalmi keretek alapjainak kialakítására tesz kísérletet, figyelemmel az eddigi hazai és külföldi, jogi, történeti és társadalomtudományi kutatások metódusaira és eredményeire. Elsődleges célom tehát az, hogy a fegyelmi felelősség kútfőinek kutatásához némi metodológiai „muníciót” adjak, példákkal téve plasztikusabbá azokat a megközelítéseket, amelyek mentén a hivatástörténeti vizsgálódásokban – így a bürokráciatörténetben is – a fegyelmi eljárások írásos forrásaiból releváns adatok nyerhetők ki. Ehhez azonban arra is szükség van, hogy pontosan tisztázzam, mit értek bürokráciatörténeti kutatások alatt. Ezt legkönnyebben egy referenciapont megadásával, a közigazgatás-történettel lehet illusztrálni. Ennek során egyfajta tömör *literature review*-t fogok alkalmazni, exemplifikatív jelleggel. A válogatás természetesen és szükségszerűen szubjektív és – ha úgy tetszik – önkényes. Nem törekszem sem a hazai, sem a külföldi szakirodalom teljes áttekintésére, hiszen ez irreális vállalkozás lenne, de a közigazgatás- és bürokráciatörténet jelentősebb (vagy legalábbis általam jelentősebbnek tartott) irányait igyekszem felvonultatni és példákkal alátámasztani, főként az utóbbi évek friss irodalmából. Végül kísérletet teszek egyfajta kutatási paradigma kialakítására arra vonatkozóan, hogy milyen közelítésekkel lehetséges általában a hivatástörténeti, illetve a bürokráciatörténeti analízisek részévé tenni a fegyelmi ügyeket. Ennek már külföldön is van gyakorlata. Példaként utalnék ezzel kapcsolatban Therese Garstenauer közelmúltban publikált tanulmányaira, amelyekben a fegyelmi ügyek során keletkezett iratok forrásértékéről és kutathatóságáról értekezik.^[2]

II. BEVEZETÉS

A modern világ hivatásai és foglalkozásai jórészt szervezeten, előre lefektetett szabályok mentén, intézményesített és bürokratizált keretek között gyakorolhatók.^[3] Minden, történetileg meggyökeresedett társadalmi, vagy szűkebb szempontból hivatásrendnek megvolt és megvan a maga sajátos szerepfelfogása, amelyet mind a kívülálló laikusokkal szemben, mind akár saját tagjai ellenében védeni próbál. Az első eset – amikor a kívülállókkal szemben alakul ki az adott szakma védelme, például a tudás monopolizálása révén – inkább a foglalkozás-szociológia vizsgálódási területét képezi, így a jelen írás körén kívül esik. Tanulmányomban ugyanis a másik esetkört próbálom górcső alá venni bizonyos szempontok szerint. Ez a belső, tulajdonképpen az adott hivatás saját képviselői által, saját képviselői ellenében való védelme eredményezte a hivatássetika gondolatának kialakulását, aminek legfontosabb manifesztációja a fejlett jogokban a fegyelmi felelősség intézménye.

[2] Garstenauer, 2019, 213-231.; Garstenauer, 2021, 89-102.

[3] Bensman – Rosenberg, 1963, 272.; Nagy, 2020, 180.

Bár a fegyelmi felelősség hivatásrendenként és koronként eltérő normákat foglal magában, célja mindig változatlan: a szakmai tevékenységek minőségét és a szakma képviselőjének magatartását szankcionálja, azoknak a normálistól (standardoktól) való eltérése esetén. Ez a „normalitás” mint az idők során a társadalmilag elfogadott viselkedéssel együtt módosuló dinamikus fogalom az, ami a sokszor általánosan megfogalmazott fegyelmi vétségi tényállásokat kitölti tartalommal. Ennélfogva, a fegyelmi ügyek módszeres kutatása magában hordozza az adott hivatásrend saját szerepfelfogását, szakmai méltóságának íratlan mérceit, amelyek nem csupán a jog, de a társadalom- és történettudomány számára is jelentőséggel bírhatnak.^[4] A fegyelmi ügyek – más szóval – az adott történelmi kor írott vagy „csak” szokásként érvényesülő normáit tükrözik vissza, legyenek azok jogszabályi köteleességek vagy a többség által elfogadott etikai szabályok. Alább következzen néhány példa a hivatástörténeti kutatások köréből arra vonatkozóan, hogy miként lehet felhasználni a fegyelmi ügyeket.

III. A HIVATÁSTÖRTÉNETI KUTATÁSOK ÉS A FEGYELMI FELELŐSSÉG

A bírói hivatás alighanem túlzás nélkül nevezhető a legjobban kutatott jogi szakmának. A bírák jogállásának, életpályájának vagy egy-egy bíróság személyzetének története napjainkban is kurrens témának mondható, elsősorban a jogtudomány, s így a jogtörténet terén is. A következőkben e történeti témájú vizsgálatokról lesz szó. A bírói fegyelmi felelősség empirikus, tehát elsősorban levéltári anyagokon alapuló vizsgálatát számos szerző jól hasznosíthatónak véli/vélte. Az egyéni életutak és az adott intézmény működéséről alkotható kép mellett a megfelelően lehatárolt kutatás általánosabb megállapításokhoz is hozzásegíthet bennünket. Például Navratil Szonja PhD-értekezésében arra megállapításra jutott, hogy a bírák ellen (1868 és 1937 között) lefolytatott fegyelmi ügyeknek egy egészen önálló és nagy csoportját képezik azok az esetek, amikor valamelyik peres fél kvázi jogorvoslatot remélt egy, a bíró ellen kezdeményezett fegyelmi eljárás lefolytatástól.^[5] Egy másik esetben a Fővárosi Törvényszék adatait elemezte Schlachta Boglárka Lilla, aki szerint a statisztikailag nagyszámú ügyeknek egy sajátos csoportját képezték a Tanácsköztársaság után indult eljárások.^[6] Emellett természetesen a korabeli jogértelmezés is fontos lehet, főként ha erkölcstörténeti réteg is társul ahhoz. Példának okáért, a bírói felelősség gyakorlatát kutatva Bódiné Beliznai Kinga talált egy olyan esetet, amelyben egy bírót – botrányos magaviseletére hivatkozva – azért fosztottak meg hivatalától, mert az egy méhészeti eszközt szabadalmaztatott.^[7] Vagy épp azért, mert

[4] Sallai, 2021a, 140.

[5] Navratil, 2014, 61-62.

[6] Schlachta, 2021, 267-269.

[7] Beliznai, 2018, 61-66.

szabadnapjain hentesként is tevékenykedett.^[8] A fegyelmi felelősségre vonás tágabb jogi és szociológiai kontextusai is sokat árulnak el arról, hogy bizonyos időszakokban egy bíróság hogyan – mennyire pontosan, szervezeten és funkcióit mennyire pontosan ellátva – működött; ennek tipikusan jó indikátorai lehetnek a felügyeleti eljárások, illetve az ezekhez kapcsolódó más (például fegyelmi) processzusok és ezek írásos lenyomatainak elemzése.^[9] A bírói fegyelmi felelősségről már számos más munka keletkezett, amelyek, bár eltérő mértékben és mélységben, reflektálnak a korabeli gyakorlatra is.^[10]

A bírói hivatással foglalkozó, történeti érdeklődésű kutatók használják leginkább a fegyelmi ügyeket primer forrásként, legalábbis a jelenlegi állapotokat tekintve.^[11] Ennek ellenére érintőlegesen található más hivatástörténeti munkák is, amelyeknél fellelhető ez az elem. A közjegyzőség esetében Rokolya Gábor,^[12] az ügyészeket érintően Nánási László,^[13] a polgári kori ügyvédi rendtartás gyakorlatát elemezve pedig Korsós né Delacasse Krisztina^[14] is használt ilyen fondokat, igaz, nem olyan hangsúlyosan, mint általában a bírósági szervezet kapcsán idézett szerzők. A fentebb már említett Navratil Szonja *legal profession* vizsgálata – amely kimondottan történeti: 1867/68-1937 – szintén nagyban támaszkodik a szóban forgó levéltári iratanyagokra, főleg a bírák és az ügyvédek esetében.^[15] Ez utóbbi mű abban tér el az előzőektől, hogy nem egyetlen jogász professzióra koncentrál, hanem a jelzett időszakban mindhárom klasszikus jogi foglalkozásra, ezzel is bizonyítva, hogy az integrált hivatástörténeti vizsgálódások körében is hasznos, ha nem épp szükséges fegyelmi ügyeket is elemezni. Hasonlóan nagyívű – bár nem kimondottan jogi szempontú – munka Strausz Péter könyve,^[16] amely az egyes hivatásokat tömörítő kamarák történetével foglalkozik. Ebben, bár a szerző felhasznált levéltári fondokat is, a fegyelmi ügyek kevéssé kapnak szerepet. Igaz, hogy itt nem egy-egy professzió áll a kutatás fókuszában, ám véleményem szerint a kamarák egyik legfontosabb funkciója a fegyelmi jogkör gyakorlása volt, így talán erről érdemes lett volna egy önálló egységet írni e tömörülések tekintetében. Ez persze nem von le semmit a munka értékéből, csupán egy jövőbeli esetleges kutatási irány felvetése.

[8] Beliznai, 2020, 1-15.

[9] Balogh, 2020, 7-23.

[10] Ezeket részletesen lásd: Schlachta, 2022, 107-110.

[11] Pl. Schlachta, 2022, 111-121.

[12] Rokolya, 2018.

[13] Nánási, 2011.

[14] Delacasse, 2012, 136-162.

[15] Navratil, 2014, 59-64., 78-80., 99.

[16] Strausz, 2008.

IV. KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNET ÉS BÜROKRÁCIATÖRTÉNET

Még mielőtt a közigazgatás- illetve bürokráciatörténeti elemzések körében a fegyelmi felelősség (és az ezt megőrkítő iratanyag) hasznairól és felhasználhatóságának módszertani kérdéseiről írnék, véleményem szerint tisztázni szükséges az alcímben jelzett két fogalmat, s röviden arról is szólni, hogy e – ha úgy tetszik – különleges vagy speciális hivatástörténeti témák mennyire tekinthetők napjainkban kurrensnek és kiaknázottnak.

1. A közigazgatás-történet

A közigazgatás-történet alatt azokat a kutatásokat értem, amelyek elsősorban jogtörténeti jellegűek, és egy állam egy vagy több közigazgatási szervének történetét, az ezek által alkalmazott közigazgatási jog gyakorlatát, esetleg érintőlegesen a szerv vagy szervek személyi állományának kérdéseit vizsgálják. (Ez utóbbi ugyanis önálló kutatási tárgyként inkább a bürokráciatörténetet jellemzi). Ide tartozik nézetem szerint továbbá a közigazgatási jogi szabályozás, vagy valamilyen közigazgatási jogi intézmény történetével kapcsolatos vizsgálat is. Egy sajátos alcsoportot jelent a közigazgatás-tudományt művelő szerzők életének és munkásságának feldolgozása is. Ezekhez a tudománytörténeti vizsgálatokhoz természetesen szükséges és bevett más tudományágak metódusait is felhasználni, ám ezekben a munkákban jellegadó, hangsúlyos a történeti megközelítés. Ugyanakkor az előbb említett alcsoporthoz sorolható művek sokszor a történeti, életrajzi, közigazgatástani, vagy akár jogbölcséleti terepmunkák metszéspontjában helyezkednek el. Néhány példával is megvilágítva a leírtakat: egy konkrét szerv, az Igazságügyminisztérium működését mutatja be a polgári korszak idején Antal Tamás legújabb kötete,^[17] amelyben a konkrét jogalkotási és jogalkalmazási tevékenység is górcső alá kerül. Az egyes közigazgatási jogi jogintézmények, vagy jogi relevanciájú egyéb jelenségek már nagyobb számban vannak jelen a hazai kutatásokban. A szolgabírói intézmény fejlődését vizsgálta például (inkább közigazgatás-történeti szempontból) Pétervári Máté.^[18] Ugyanő jegyzi azt a monográfiát,^[19] amely a járások kialakításának folyamatát mutatja be a dualizmusban. Írt továbbá egy nagyobb terület, a hazai közszolgálati jog történetéről is.^[20] A községek feletti felügyeleti joggal foglalkozik Papp Csaba István.^[21] A hazai közigazgatási jogvédelem kialakulásáról Stipta István jelentetett meg igen alapos kutatások manifesztumaként, néhány éve két könyvet,^[22]

[17] Antal, 2022.

[18] Pétervári, 2020a, 81-97.; Pétervári, 2020b, 238-259.

[19] Pétervári, 2021.

[20] Pétervári, 2017, 116-119.

[21] Papp, 2021, 559-589.; Papp, 2022, 49-57.

[22] Stipta, 2019; Stipta, 2020.

Varga Norbert pedig a főispán jogi helyzetéről,^[23] illetve általában a dualizmus közép- és helyi szintű igazgatásával foglalkozott.^[24] Hencz Aurél a közigazgatási szakemberképzés és a közszolgálati etika kialakítására tett kísérletek hazai történetét írta meg.^[25] Közigazgatási jelenséggel, egészen konkrétan a közigazgatási nyelvhasználattal és a terminológia bizonyos szegmensének változásairól írt e sorok írója.^[26] Megemlíthető továbbá a népi (ön/köz)igazgatás – még számos újdonságot kínál – területe is, mint kutatások tárgya.^[27] Említést érdemelnek a magyar közigazgatási eljárásjog fejlődéséről szóló munkák is.^[28] A közigazgatás-tudomány történetével kapcsolatosan mindenekelőtt azt gondolom, hogy Koi Gyula nevét kell említeni. Két, ma már alapvetőnek számító munkája közül az egyik kimondottan életrajzi,^[29] a másik tudománytörténeti és bibliográfiái összegző mű.^[30] Ezenkívül számtalan tanulmányban foglalkozik hazai és külföldi jogtudósok munkásságának hatástörténetével. Schweitzer Gábor szintén érint mind életrajzi,^[31] mind tudományos (kölcson)hatásokat.^[32] Concha Győző közigazgatástanát pedig Vasas Tamás elemezte részletesen.^[33] A 20. századi német közigazgatás egyik legjelentősebb kutatójáról, Ernst Forsthoferrel és munkásságáról pedig Techet Péter írt nemrégiben megjelent monográfiájában.^[34] A magyar közigazgatás legjelentősebb szellemi műhelyéről, illetve ennek megalkotójáról, Magyar Zoltánról és iskolájáról pedig szinte könyvtárnyi tudománytörténeti munka született már, amelyek felsorolása és elemzése egy önálló tanulmány feladata lehetne. A közigazgatás-történet mint a jogtörténeten belüli önálló terrénum a számos említett (és persze a számtalan nem említett!) példa ellenére nem tartozott és talán ma sem tartozik a legkurrensebb kutatási területek közé. Véleményem szerint ez összefügghet azzal, hogy a magyar alkotmánytörténet (vagy helyesebben: közjogtörténet) az utóbbi években kezdett el szétválni tulajdonképpen értelemben vett alkotmány-, illetve közigazgatás-történetre. A régebbi, alapvetően a közigazgatás történetét is érintő elemzésekben ugyanis sokszor inkább az alkotmánytörténeti nézőpont dominált.^[35] Vagyis a főként közigazgatási struktúrákkal foglalkozó irodalom inkább egyfajta absztrakt, jogszabályokon, tervezeteken, jogalkotási anyagokon és jogtudós szerzők

[23] Varga, 2006, 606-623.; Varga, 2018, 180-199.

[24] Varga, 2002, 59-63.; Varga, 2004, 466-475.; Varga, 2009, 227-251.

[25] Hencz, 1981; Hencz, 1987.

[26] Sallai, 2021b, 1-8.; Sallai, 2020a, 1-7.

[27] Bognár, 2022, 53-63.; Nagy, 2021, 805-813.

[28] Pl. Patyi, 2021, 129-150.; Patyi – Koi, 2019, 89-116.

[29] Koi, 2013.

[30] Koi, 2014.

[31] Pl. Schweitzer, 2017, 56-70.

[32] Pl. Schweitzer, 2021, 29-46.

[33] Vasas, 2022, 175-197.

[34] Techet, 2023, 73-94.

[35] Ez alól a legjelentősebb kivétel Csizmadia Andor nagy összegző munkája, ami mai napig megke-
rülhetetlen a közigazgatás történetét csupán érintő kutatások esetében is (ld. Csizmadia, 1976).

munkáin alapuló kutatási eredményeket közölt, sok esetben figyelmen kívül hagyva a jog tényleges gyakorlatát. Nem mindig esett elég figyelem a levéltári forrásanyag feltárására, amely nézetem szerint a közigazgatás-történet egyik legfontosabb jellemző jegye. Egy közigazgatási jogi intézmény történetének feltárásánál ugyanis nagyon eltérő lehet a jogszabályokból kiolvasható vagy a levéltári fonokból kinyerhető kép. Példának okáért, egy konferencián Papp Csaba szemléletesen mutatta be azt, hogy Sarlós Béla (alapvetően jogszabályok értelmezésére támaszkodó) azon állítása, miszerint a községek a dualista Magyarországon széleskörű autonómiával bírtak, a levéltári források alapján – a felügyeleti jog vizsgálatán keresztül – mennyire túlzónak hat. Az alkotmánytörténettől elváló, önálló közigazgatás-történetnek talán egyetlen módszertani nehézsége az aprólékos levéltári munkán túl az lehet, hogy az archív források miatt kétséges országos tendenciákra következtetni, hiszen a levéltári kutatások során elsődlegesen csak egy-egy földrajzi egység gyakorlatára vonhatunk le következtetést, amennyiben nem valamilyen egyedi jelenséget vagy egyedüli szervet vizsgálunk. Ezért csak akkor tudunk pontos eredményeket kapni, ha lassanként feltárjuk a meglévő levéltári bázisokat egy-egy szakigazgatási ág, jogintézmény vagy akár nagyobb területi hatályú jogszabály esetén, tehát az egyes mikro-szintű kutatások összességét végül makroszintűvé állítjuk össze, amennyiben korábbi eredményeink nagyobb, például országos bontásban reprezentatívnak tekinthetők. Végezetül a szakigazgatásokkal kapcsolatban érdemes utalni arra a tendenciára, amelyet a COVID19-világjárvány indított el,^[36] számos kutató érdeklődése fordult az egészségügyi és a járványügyi igazgatás története felé.^[37]

2. A bürokráciatörténet

A közigazgatás-történethez képest a (köz)igazgatás mint történeti jelenség vizsgálható másként is.^[38] A bürokráciatörténet egyszerre több és kevesebb, mint a közigazgatás-történet. Több, mert szélesebb módszertani bázisra támaszkodhat, s már viszonylag hamar megjelentek interdiszciplináris elemek e kutatásokban. Kevesebb ugyanakkor szigorúan jogi szempontból, mivel nem a reguláció és annak gyakorlati alkalmazása áll a középpontban, a jogi szabályozás, a jogalkalmazás legfeljebb csak egy vizsgálati szempont a számtalan közül. Már amennyiben a kutató relevánsnak tartja, hiszen a bürokráciatörténet nem feltétlenül igényel nagyfokú jogtörténeti perspektívát.

A bürokráciatörténet hazánkban talán valamivel jelentősebb múltra tekint vissza, mint a közigazgatás-történet. Az országos levéltár egykori igazgatója,

[36] Kovács, 2022, 95.

[37] Néhány példa: Koi, 2020, 209-222.; Koi, 2021, 409-432.; Hüntelmann, 2020, 39-57.; Lenhard-Schramm, 2020, 116-135.

[38] Arra nézve, hogy a bürokráciatörténeti kutatásokban mit is értünk „bürokrácia” alatt, lásd: Heindl, 2006, 35-36.

Ember Győző – aki maga is jelentőset alkotott e körben^[39] – volt a szerkesztője egy sorozatnak, amelyet *Hatóság- és hivataltörténet* összefoglaló címen jelentettek meg. Nem minden kötete kapcsolódik szorosan kifejezetten a bürokráciatörténethez, ám számos monográfia és alapos kísérő vagy magyarázó szövegekkel ellátott forráskiadvány jelent meg. Némelyik még napjainkban is hiánypótló jelentőségű.^[40] A hivataltörténeti kutatásokat a múlt században is, és talán meghatározóan ma is inkább történészek és levéltárosok végzik, így a bürokráciatörténet a jogtudományi nézőpont mellett (vagy helyett) kiegészül a forráskritikai analízissel, a társadalomtörténet szegmenseivel, helytörténeti és – ami nagyon jellemzi e kutatókat és a jogtörténészek eszköztárában talán kevésbé van jelen – az életútkutatási irányokkal. Meg kell azonban említeni a szociológusokat is, hiszen érintőlegesen e területen is van jelentősége a bürokrácia történetének, amint azt később látni fogjuk. Sőt, másik leágazás lehet újabban a gazdaságtörténeti, politikatörténeti és igazgatástörténeti összefüggések kutatása is, amely még nem talált sok követőre. A bürokráciatörténet fontos specialitása továbbá a közigazgatás-történethez képest az is, hogy sokkal nemzetközibb: nem kapcsolódik annyira szorosan térhez és időhöz, mivel elvontabb és általánosabb tendenciák vizsgálatához is megfelel, mert nem csupán a mikro- vagy nemzetállami szinten mozog. Nézzünk ezekre is néhány, nem csak hazai példát!

Magyar (és osztrák) viszonylatban – úgy vélem – úgy helyen kell utalni Somogyi Éva munkásságára. A közigazgatás történetéről köztörténeti, társadalomtörténeti szempontokat érvényesítve ír, de kitüntetett szerepet szán az életútkutatásoknak is, amelyek megfelelő operacionalizáció révén, általánosabb érvényű összefüggésekre és tendenciákra is rávilágítanak. Számos munkája készült e tárgykörben, így most csak egyet szeretnék – az előbbi jellemzés példaként – ehelyütt megemlíteni, amely a *Ballhausplatz*-i (közös külügy)minisztérium magyar tisztviselőit mutatja be 1867 és 1914 között.^[41] Általánosabb témaként megjelennek egyes bécsi hivatalok, s különösen a közös külügyminisztérium története, vagy például a közsolgálati etika, a bécsi igazgatáshoz való magyar viszonyulás, a szolgálati feltételek, előmenetel, a bérezés és más kérdések, nemkülönben a fontos szerepet betöltő házasság mint a bécsi hivatalnoki elit egyfajta belső politikája. Bizton állítható: e monográfia egy igen sok szegmensű bürokráciatörténeti elemzés. Ausztriában hasonló fontossággal bír Walthraud Heindl munkássága. Ő alapvetően történészként kezdett foglalkozni a bécsi hivatalnokok 18. századi történetével, házasságpolitikájukkal, életmódjukkal és általában társadalmi helyzetükkel, kifejezetten abban az időintervallumban, amikor önálló hivatássá és zárt réteggé kezdtek válni.^[42] Eddigi szakmai munkáit meghatározták a bürokráciatörténet szociológiai, történeti s részint a jogi perspektívák. Hatalmas összegző munkája a bürokrácia és a közsolgálat jelen-

[39] Ember, 1946; Ember, 1940.

[40] Ilyen például: F. Kiss, 1987.

[41] Somogyi, 2017.

[42] Heindl, 1987-88, 19-23.

ségét írja le komplex módon és módszerekkel Ausztriában 1760 és 1914 között. Ez az *opus magnum*^[43] alighanem hosszú ideig meghatározó lesz, nem csupán az osztrák kutatók számára. Heindl érdeklődése jelenleg a nők és a közszolgálat korai évtizedeire irányul.^[44] Heindl művéhez hasonlóan jelentős vállalkozás volt a Habsburg államkonglomerátum kora újkori közigazgatásának történetét összefoglaló óriási kiadvány megírása is.^[45] Bürokráciatörténeti szempontból mindenképpen említést érdemel a jozefinista igazgatási reformokat magyar, illetve közép-európai szemszögből is tárgyaló, forrásközléseket is tartalmazó, Szántay Antal-féle német nyelvű monográfia.^[46] Fontos forráskiadvány továbbá a Bónis György nevéhez köthető pest-budai hivatali utasítások gyűjteménye.^[47] Sajnos hazánkban nem dívott (és ma sem dívik) a forráskiadványok összeállítása; jó példaként ismét Ausztria hozható fel: már egészen korainak mondható időktől kezdve fontosnak tartották ezeket, lásd példának okáért a *Die österreichische Zentralverwaltung* sorozatot,^[48] vagy a *Fontes Iuris. Geschichtsquellen zum österreichischen Recht* néhány kötetét.^[49] Ugyanígy megemlíthető a német tudományos felfogás is, mivel a hasonló forráskiadványok megjelenetése itt a 19. századig nyúlik vissza, pontosabban az *Acta Borussica* sorozatig, amelynek megálmodója – Gustav von Schmoller – több tudományterületet is ötvözött kutatásai során.^[50] A legidőtállóbb bürokráciatörténeti (annotált) forráskiadvány Csizmadia Andor nevéhez kötődik, amely munka több évszázadot és az igazgatás valamennyi szintjét átfogja.^[51] Inkább specializált téma lehet egy-egy szerv történetének megírása. Egészen friss példa erre Fazekas Istvánnak a magyar udvari kancellária 1527 és 1690 közötti történetéről írt majd 600 oldalnyi munkája.^[52] Ebben a klasszikus hivataltörténet mellett az életút kutatás is jelentős szerephez jut. Az életút kutatások és az igazgatástörténet összefüggései persze nem csak egyetlen szerv, hanem meghatározott földrajzi egység vagy egységek esetén is működhet; jó példa lehet erre Héjja Julianna Erika Békés vármegyét érintő vizsgálódása.^[53] Az életút kutatások ugyanis kazuisztikus jelleggel, mint a kirakós apró darabkái, képesek megmutatni egy nagyobb képet egy-egy korszak jelenségeiről. Az említett szerző ezt alkalmazta a fegyelmi felelősség és különféle hivatali visszaélések jellemzésére a 19. század első felében.^[54] Ezek persze

[43] Heindl, 2013a; Heindl, 2013b.

[44] Starek, 2018, 356-357.

[45] Hochedlinger et al., 2019.

[46] Szántay, 2005.

[47] Bónis, 1974.

[48] Kötetei szabadon elérhetők az Innsbrucki Egyetem digitális archívumából: <https://diglib.uibk.ac.at/urn:nbn:at:at-ubi:2-16981>.

[49] Így például: Hipfinger, 2016.

[50] Szilágyi, 1933, 293-295.

[51] Csizmadia, 1979.

[52] Fazekas, 2021.

[53] Például: Héjja, 2018, 217-225.; Héjja, 2009.

[54] Héjja, 2015, 1069-1077.

részben helytörténeti kutatások is, mint például Gecsényi Lajos műve is a 17. századi Győr környéki igazgatásról.^[55] Szintén e szerző tollából látott napvilágot a hivatal- és életútkutatáson alapuló mű, a szepesi kamara 17. századi vezető tisztviselőiről.^[56] A társadalomtörténeti perspektíva sem idegen tőle: írt a döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről (szintén a magyar kamaránál).^[57] Hasonló írást olvashatunk Wellmann Imrétől is, de már a 18. századi rendi állás és a hivatali rang viszonyáról.^[58] Ide kapcsolható továbbá Pálffy Géza 2022-es monográfiájának egy fejezete, amely a hivatalnoki karrier magyarországi kezdeteiről szól.^[59] Rendkívül hiánypótló jellegűek Szijártó M. István egyik művének a hivatali karrierutak detektálásának módszertanát jól szemléltető fejezetei.^[60] Helytörténeti jellegű Kulcsár Krisztina két tanulmánya a jozefinista közigazgatási törekvések erdélyi megvalósításáról,^[61] csakúgy, mint Hajdu Lajos tolnai archív forrásokra támaszkodó műve a II. József-i reformokról.^[62] Sajátos, több szempontú megközelítést igénylő leágazás lehet egy adott történelmi esemény vagy rövidebb időszak (köz)igazgatás-története, amely a sok szempontú elemzés révén lehet bürokráciatörténet. Nemrég jelent meg a *Trianon és a magyar közigazgatás* című könyv,^[63] amelynek írásai leginkább a helytörténeti és az életútkutatások metodológiai eszköztárát használják. A kötet azonban véleményem szerint akkor lenne teljes, ha egy általánosabb, a békediktátumnak a teljes magyar közigazgatási rendszerre gyakorolt hatását is megjelenítené legalább egy önálló fejezet. (Mint ahogyan például a bevezető Romsics Ignácól általában értekezik a diktátumról és annak jelentőségéről).^[64] A tanulmánykötet egységei ugyanis a mikrokutatások világában mozognak csupán, és a makroszintet egyetlen megjelentetett írás sem tárgyalja, némileg ellentmondva a kiadvány címének is.

Eddig alapvetően történeti diszciplínák művelőiről (és kutatásaikról) volt szó. A bürokráciatörténet sajátossága azonban – mint már fentebb is utaltam rá –, az interdiszciplináris jelleg. Ebből adódóan nem csak a histográfia művelőinél jelenik meg, hanem például szociológiai munkákban is. A bürokratikus struktúrákkal foglalkozó szociológia Max Weber óta jelen van, ám nem minden művelője tartotta fontosnak a nem kortárs jelenségek és kihívások tanulmányozását. Igaz, Webernél már jelennek meg történeti példák,^[65] de az e körben alkotó későbbi

[55] Gecsényi, 2008a, 165-190.

[56] Gecsényi, 2008b, 453-474.

[57] Gecsényi, 2003, 100-116.

[58] Wellmann, 1940-41, 250-303.

[59] Pálffy, 2022, 209-214.

[60] Szijártó, 2021, 20-172.

[61] Kulcsár, 2002, 359-382.; Kulcsár, 2020, 451-465.

[62] Hajdu, 1983, 34-81., 115-306.

[63] Ld. Balogh, 2020.

[64] Romsics, 2020, 11-44.

[65] Weber, 1996, 56-60.

kutatóknál ez elmarad vagy nagyon kevés; például Robert Merton vagy Michel Crozier esetében. Renate Mayntz *Soziologie der öffentlichen Verwaltung*^[66] című művében azonban éppen ellentétes szemléletmódot láthatunk: egyes állami be rendezkedések történetén keresztül mutat be bizonyos jelenségeket. Vonalvezetését a szociológia határozza meg, műve nem történeti jellegű, ám mégis hangsúlyosak benne a múltban végbemenő változások is. Jelentőségét, úgy hiszem, az is jól mutatja, hogy a Lőrincz Lajos-féle Közigazgatástudományi antológiában (Szamel Katalin magyarításában) szerepel is belőle egy fejezet a közigazgatás történetéről.^[67] Forgács D. Péter nemrég megjelent könyvében^[68] is gyakran szerepelnek történeti példák egy-egy jelenség vizsgálata kapcsán. Sőt, Ivo Jens Engels terjedelmes monográfiájában^[69] – amely talán már nem is szociológiai, inkább komplex társadalomtörténeti elemzés – egyetlen jelenséget, a korrupciót vizsgál meg kifejezetten történeti példákkal illusztrálva azt, illetve a számtalan esetből vonva le következtetéseket. A gazdaság- és kultúrtörténeti vizsgálódások – amelyeket Jan Vogler bürokratikus összefonódás-elméletnek nevez – egy újabb irányzat lehet, amely abból indul ki, hogy a bürokráciát (az eddigi szemlélettel ellentétben) nemcsak mint társadalomalakító tényezőt lehet vizsgálni, hanem arra nyilvánvalóan hat saját (gazdasági és kulturális) közege is, folyamatosan alakítva azt. Így például történeti szempontból is érdekes kérdéskör, hogy az 1929-es gazdasági világválság hogyan hatott a bürokratikus struktúrákra.^[70] Tisztán kulturális összefüggésekben pedig érdekes eredményeket hozhatnak egyes szépirodalmi művek elemzései, ha az alapul vett munkák kellően valóság-referensek, ugyanis olyan korrajzok nyerhetők ki ezekből, amelyek más forrásokból aligha. A korabeli magyar közigazgatásra való reflexiók impliciten megtalálhatók Eötvös József, Mikszáth Kálmán, Tolnai Lajos, Vas Gereben, Móricz Zsigmond és még sok más szerző műveiben,^[71] nem is beszélve a Habsburg-éra tekintetében Franz Kafkáról vagy Joseph Roth-ról, francia részről Honoré de Balzac, a cári időszakot tekintve pedig szinte valamennyi orosz realista író műveiről. Ezekre a kutatásokra nyújt kitűnő példát egy 1994-es osztrák tanulmánykötet,^[72] amely már címében is Roth *Radetzky-induló* című regényét idézi. Néhány éve jelent meg Kafka és a korabeli közigazgatás témában egy nagyobb terjedelmű tanulmány.^[73] A politikátörténet körében is gyümölcsöző lehet egy-egy kutatás, így a hivatalnokok bérharcai hátterének feltárása során szemléletes példát nyújt Heindl kutatása arról, hogy a századforduló után milyen viszonyrendszert alakított ki a tisztviselői réteg a politikai elittel érdekeinek védelme

[66] Mayntz, 1978.

[67] Lőrincz, 1996, 95-106.

[68] Forgács D., 2022, 60-80.

[69] Engels, 2016.

[70] Vogler, 2019, 99-124.

[71] Pl. Halász, 2021, 289-301.; Varga, 2011, 153-164.

[72] Strelka, 1994.

[73] Wolf, 2016, 193-221.; lásd még: Heindl, 2013a, 357-362.

és artikulációja érdekében.^[74] Végezetül pedig vannak – ma már alapvetőnek mondható – művek a bürokráciatörténet terén. Heindl *opus magnum*-án kívül ilyen Karl Megner *Beamte*-ja,^[75] illetve Bernd Wunder kötete a német bürokrácia történetéről,^[76] vagy épp egy kétkötetes monográfia a svájci közigazgatásról.^[77] Ezekben a maguk korában úttörő munkákban ötvöződnek a köz- és jogtörténeti, szociológiai, politológiai és gazdaságtörténeti perspektívák.

3. Szükséges és lehetséges-e a szintézis?

Az előbbi példák úgy gondolom, hogy rávilágítanak arra, hogy a közigazgatás-történet és a bürokráciatörténet között számos kapcsolódási pont van, ám a két terület viszonyáról mégis az mondható el, hogy míg az előbbi egyfajta speciális, alapvetően jogi jellegű vizsgálatokat jelent, addig az utóbbi általánosabb, inkább interdiszciplináris megközelítésű, mivel több terület módszereivel mond valamit a bürokrácia történetéről, s ezeket az adatokat egymásra vonatkoztatva tárja eléink. Ritka a multidiszciplinaritás, mivel a bürokráciát mint összetett jelenséget általában pont az egymásra vonatkoztatott tudományterületek képesek leginkább leírni, így a bürokráciatörténetnek immanens eleme a tudományköziség; a párhuzamosan futatott információk – amelyek a multidiszciplinaritást jellemzik –nem árulnak el sokat a komplex fenoménről. Ilyen módon, mivel a jog is egy diszciplína, elképzelhető a közigazgatás- és bürokráciatörténet szintézise, amennyiben a jogtörténeti vizsgálathoz (ha annak tárgya a közigazgatás körébe esik) más területek is kapcsolódnak. Egy személyes példával szeretnék élni ezzel kapcsolatosan. Amikor a magyar szolgálati pragmatika (közszolgálati törvénykönyv) megalkotására irányuló polgári kori törekvéseket kezdtem kutatni, hamar rájöttem, hogy a külföldi hatások olyan erősek e kodifikációs folyamatban, hogy azok sem hagyhatók figyelmen kívül. A német, osztrák, svájci, amerikai és francia törekvések górcső alá vétele viszont azt világította meg, hogy ezeknek az államoknak a jogalkotási tendenciái nem elemezhetők a korszak társadalmi és politikai kontextusa nélkül. Például ezen kódexek megalkotása sok esetben mint egy, az államot érintő válság megoldásának eszközeként merült fel.^[78] Így e vizsgálatoknak lehetséges megkülönböztetni egy köztörténeti, politikatörténeti, gazdaságtörténeti és jogi rétegét. Ezeknek a szétválasztása azonban mesterkélt, mert a tényleges kutatásban akkor nyernek értelmet, ha összekapcsolva alkalmazzuk őket. Ilyen módon bürokráciatörténeti kutatás lehet a pragmatikák kodifikációja a 19. és 20. században, míg, például ha csak az egyes tervezeteket hasonlítom össze, amelyek e tárgyban születtek, az csupán egy szövegközpon-

[74] Heindl, 2013b, 102., 139., 145.

[75] Megner, 1986.

[76] Wunder, 1986.

[77] Germann, 1998.

[78] Ld. erről: Sallai, 2023, 475-488.

tú, dogmatikus jogtudományi (jogtörténeti) analízis. Ennek nyomán úgy vélem, hogy a közigazgatás-történet és a bürokráciatörténet megközelítési módjait érdemes ötvözni, amennyiben a kutatott téma azt megkívánja. Ha, tegyük fel, a kutatás célja egy közigazgatási jogintézmény fejlődésének és/ vagy gyakorlatának feltárása, az nem biztos, hogy önmagában ennyire interdiszciplináris metodológiát kíván, bár például egy gazdaságtörténeti vonal érdekes színfoltja lehet. Érdemes lehet továbbá – elsősorban – a történettudományok és a jogtörténettel/közigazgatás-történettel foglalkozó kutatók szorosabb együttműködése is a jövőbeli bürokráciatörténeti vizsgálódások szempontjából, hiszen a módszertanok ötvözése és a más-más megközelítések alkalmazása révén egyfajta konszenzusos eredmény születhet, ahelyett, hogy a két terület művelői esetlegesen „elbeszelnének” egymás mellett. Egy nemrég publikált tanulmány pedig igen meggyőzően érvel a közigazgatás-történeti narratívák (felül)vizsgálatának szükségessége mellett, számos tudományterület módszerei segítségével.^[79]

4. Speciális hivatástörténeti kutatási területek-e?

E hosszú exkurzus után, visszatérve a tanulmány elsődleges tematikájához, röviden tisztázni szeretném azt is, hogy az iméntiekben részletesen elemzett két terrénum adhat-e alapot valamilyen hivatástörténeti kutatásra és lehet-e ezekkel összefüggésben a klasszikus értelemben vett *legal profession* kutatásról beszélni.

Abban a kérdésben, hogy a közigazgatás-történet önmagában alkalmas-e valamilyen hivatástörténeti kutatás kivitelezésére, határozottan az az álláspontom, hogy nem. A közigazgatás történetével mint jogtörténettel (vagy érintőlegesen jogelmélettel) foglalkozó fejtegetések az állami (vagy önkormányzati, esetleg más jellegű) szervek személyi állományának változásainak és tendenciáinak leírására megközelítésüknél és eszköztáruknál fogva nem alkalmasak. A hivatástörténeti vizsgálódások nagyfokú szociológiai, esetleg gazdaság- és társadalomtörténeti metódusokat és perspektívákat implementálnak, így jogtudományi módszerekkel kevésbé kapunk releváns adatokat. Az interdiszciplináris, speciálisan a közigazgatás személyi állományának valamely részével, valamely korszakban foglalkozó analízisek – véleményem szerint – szükségszerűen a bürokráciatörténet körébe kell, hogy essenek. Csakis ez utóbbi adhat alapot hivatástörténeti kutatásokra.

A második felvetésre, miszerint a közigazgatás személyi állományának tekintetében lehetséges-e *legal profession* kutatás (vagy kutatások), nemleges választ lehet adni. Ennek oka pedig az, hogy a szűkebb értelemben vett és ilyen vizsgálatok tárgyává tett jogászai professziókhöz (ügyvédség, ügyészség, bírák) képest a közigazgatás személyi állományának nem határolható le egyértelműen, és nem fel-

[79] Berger – Rohringer, 2021, 3-17.

tétlenül csak jogászok tevékenykedtek a közigazgatási szerveknél. Gondoljunk csak bizonyos szakigazgatási ágakra! Külföldi példák azt mutatják, hogy például német vagy osztrák területen^[80] egyes időszakokban, egy meghatározott közszolgálati kört érintően a bürokráciatörténeti kutatások képesek egyszersmind hivatástörténetként is megállni a helyüket. Ezt nagyban elősegíti egy rendezett reguláció, amely világosan láttatja, hogy ki, milyen pozíciót betöltő személy(ek) tekinthető(k) közszolgálati(k)nak. Ilyen szabályozás lehet a már említett szolgálati pragmatika. A magyar kutatók – a közszolgálati jog nagyfokú rendezetlensége és kuszasága folytán – ilyen szempontból már nehezebb helyzetben lennének. Ám más nézőpontból is lehetséges egy ilyen vizsgálat. Nem feltétlenül a szabályozás oldaláról közelítve, akár az is lehet a konceptualizáció alapja, hogy egy meghatározott földrajzi térségben, esetleg közigazgatási szervben (és időintervallumban) gondolkozunk. Azaz, egy terület vagy egy konkrét hivatal lesz a hivatástörténeti vizsgálat fókuszában, és az ehhez kapcsolódó forrásokból szűrjük le az érintett személyi kört jellemző adatokat és tendenciákat. Például egy vármegyét mint közigazgatási egységet vesz alapul a már említett Héjja Julianna Erika kutatásai során,^[81] vagy egyetlen szerv (a debreceni polgári kori árvaszék) személyi állományának változásait vette górcső alá Balogh Judit és e sorok írója.^[82]

Összegezve az eddigieket: a közigazgatás személyi állományát érintő hivatástörténeti kutatások nem teljesen *legal profession* kutatások, és szükségszerűen a bürokráciatörténet körébe esnek, amennyiben nem pusztán leíró jellegűek, tehát folyamatok feltárására (is) irányulnak. A vizsgálódás gyakorlati kivitelezésére egy deduktív (az általános jogszabályokból) és egy induktív (hely- és hivataltörténeti, tipikusan levéltári fondokból kiinduló) konceptualizáció a lehetséges megoldás.

V. A FEGYELMI FELELŐSSÉG A BÜROKRÁCIATÖRTÉNETI KUTATÁSOKBAN

A fenti megállapítások fényében a továbbiakban – minthogy a közigazgatás-történet szempontjából nem releváns – a bürokráciatörténeti (mint hivatástörténeti) kutatásokkal kapcsolatban igyekszem példákkal is illusztrálni megvilágítani a fegyelmi ügyek feltárásának pozitív hozadékait és azok felhasználhatóságát az ilyen vizsgálatok keretében. A példák javarészt a már említett szerzők munkáiból, illetve saját eddigi kutatásaimból^[83] származnak.

A védelmi időre és az adatvédelemre tekintettel a kutatható^[84] fegyelmi ügyek túlnyomó többsége levéltárakban található meg, ami máris felvet egy-

[80] Berndt, 1987-88, 3-6.; Handke, 1987-88, 7-15.; Heindl, 1987-88.

[81] Héjja, 2009.

[82] Balogh – Sallai, 2021, 114-119.

[83] Valamennyi példaként említett adat, tény, következtetés innen: Sallai, 2020b.

[84] Bényei, 2020, 7-9.

fajta „nulladik” módszertani kérdést, nevezetesen, hogy egyáltalán található-e releváns, elemezhető anyag.^[85] Példa: Debrecen szabad királyi város fegyelmi praxisának feltárása alkalmával derült ki az, hogy az 1870 és 1876 között lefolytatott fegyelmi eljárások iratanyaga teljes egészében hiányzik, így azok nem vehetők alá dokumentumelemzésnek. Ellenben az iktatókönyv ezen ügyek fontosabb adatait (ki ellen indult eljárás, mikor, és mi miatt, illetve mi lett a kiszabott ítélet?) tartalmazta, így a statisztikai analízisnek már részét képezhette ez az időintervallum is. Ha találunk elemezhető dokumentumokat, akkor érdemes odafigyelni arra is, hogy milyen azok időbeli eloszlása, hiszen ez befolyásolhatja a kutatási eredmények reprezentativitását. Időben tehát érdemes úgy szűkíteni a kutatást, hogy egy behatárolható korszakot jelölünk meg. Példa: a Belügyminisztérium fegyelmi iratanyaga 1868-tól 1913-ig szinte hiánytalan, így a dualizmus időkorében reprezentatív lehet a kutatás, de a teljes polgári kor (tehát beleértve a Horthy-korszakot is) tekintetében már nem, mert 1913 és 1940 között nem áll rendelkezésre egyetlen akta sem. Amennyiben viszont ezek a problémák kiküszöbölhetők, akkor egy lehatárolt csoport, lehatárolt időszakban keletkezett iratait átvizsgálva értékes etnopszociológiai (tehát hivatástörténetileg releváns) adatokat nyerhetünk ki. Ismét saját tapasztalatnál maradván: a polgári kori Debrecen törvényhatósági jogú város esetében – mivel annak teljes iratanyagát feltártam a kiegészítés és 1945 között – egy megdöbentő tény látott napvilágot: a 80 év alatt lefolytatott 153 eljárásból 97 volt teljes egészében rekonstruálható, s ezek közül 90 esetében a vizsgálat megindítását a polgármester rendelte el, ami azt jelenti, hogy szinte csak a ranglétrán lejjebb álló tisztviselők ellen folytattak le fegyelmi processzusokat. A maradék hét esetben – amikor magasabb rangú hivatalnok ellen folyt a vizsgálat – viszont kivétel nélkül egyre több és több ilyen személy vonódott be az ügybe, ami rendszerszintű visszaéléseket feltételez ebben az időben. (Volt olyan ügy, ahol egy tisztviselő ellen indult vizsgálat, s végül 19 ellen folytatták le a fegyelmi eljárást.) A debreceni hivatalnokok csoportjára nézve tehát levonható az a következtetés, miszerint minél alacsonyabb rangban állt valaki, annál esélyesebb volt valamely kihágása esetén, hogy fegyelmi eljárás indul ellene. Az ilyen jellegű kutatásokat jól ki tudja egészíteni a korabeli helyi sajtótermékek felhasználása is, amelyek megvilágíthatják egy-egy nagyobb pont kavarázó ügy olyan kontextusait is, amik a száraz jegyzőkönyvekből nem biztos, hogy kiderülnek. Ezt a metodológiát alkalmazta sikerrel Blutman László is, aki a tiszsaeszlári perről szóló, óriási terjedelmű monográfiája megírása során nem csak a megszokott visszaemlékezéseket és periratokat használta fel, hanem nagy munkával, s persze, kellő forráskritikával átnézte a napilapok cikkeit is, amik gyakran kiegészítették a tárgyalások jegyzőkönyveiből kinyerhető adatokat, nem is beszélve a nyomozati szakaszról. Így egy már sokat kutatott témát új megközelítések mentén, új eredményekkel tárt az olvasók elé. A belső szociológia kapcsán megemlítendő még az is, hogy a helytörténeti- és életút kutatásokban is

[85] Koi – Schweitzer, 2020, 484-485.

lehet szerepe a fegyelmi iratoknak. Például a debreceni iratanyag kapcsán azt tapasztaltam, hogy a fegyelmi véghatározatok (1929-től ítéletek) számos életrajzi információt tartalmaznak az eljárás alá vont személyről, így életútjának egy állapotát exponálja az irat. Másrészt, ha statisztikákat készítettünk ezekből, akkor megfelelő szempontrendszerrel reprezentatív adatokat kaphatunk arra, hogy az adott időszakban milyen volt a tisztviselők társadalmi és pénzügyi helyzete, életkora, képzettsége stb., ami szociológiai szempontból értékes. Például Heindl a személyi aktákban a lakcímekeket összevetve jött rá arra, hogy a 18. század vége felé Bécsben hivatalnokkerületek alakultak ki.^[86]

A fegyelmi eljárások analitikus feltárása továbbá megmutathatja a vizsgált időintervallumban azt is, hogy milyen volt a szervezet vagy hivatás külső szociológiája. Azaz, hogy mennyire volt jellemző az, hogy egy fegyelmi vizsgálat külső kezdeményezésre indult meg. Itt szeretnék visszautalni Navratil már említett eredményére, miszerint a bírák fegyelmi ügyeinek elkülönült csoportját alkotják azok az eljárások, ahol kvázi fellebbezést/felülvizsgálatot remélt a kezdeményező fél.^[87] Ezzel szemben saját kutatásaim során a debreceni törvényhatóság mintegy 80 éves fennállása alatt elenyésző volt azon esetek száma, amikor nem hivatalból indult egy ügy. Sőt, a kevés eset közül többenél névtelen levél vagy indirekt bejelentés alapján vette kezdetét az eljárás, mivel – ahogyan több jegyzőkönyvben is olvasható – az egyszerű polgárok féltek bepanaszolni az őket megkárosító vagy esetenként megalázó tisztviselőket.

Érdekes adalék lehet egyes köztörténeti események és az ezekkel összefüggő fegyelmi ügyek kvalitatív vagy kvantitatív összevetése. A Tanácsköztársaságot követően például számos fegyelmi eljárás indult a 133 nap alatti magatartásokat vizsgáló bíróságoknál és a közigazgatási szerveknél is. Az előbbi esetben – mint ezt fentebb említettem – a Fővárosi Törvényszék adatait elemezte Schlachta Boglárka, aki szerint a statisztikailag nagyszámú ügyek egy sajátos csoportot képeznek a gyakorlatot tekintve. Utóbbi esetben a székesfővárosi törvényhatóság ügyszámainak alakulását prezentálta Csizmadia Andor egy 1983-as tanulmányában, amely – mivel csupán kvantitatív megközelítést tartalmaz – azt a téves következtetést vonja le, hogy egyfajta megtorlási hullám indult el a közigazgatásban a feltűnő ügyszám-megugrás miatt. A debreceni törvényhatóság kapcsán én is tapasztaltam ezt az aránytalan kiugrást, ám a kvalitatív vizsgálat (dokumentumelemzés) folytán arra a megállapításra jutottam, hogy alig akadt olyan ügy, amely ne felmentéssel végződött volna. Az igazolási eljárások esetében is ugyanerre jutottam: 1450 igazolási eljárásból csupán 75 esetben javasoltak valamilyen szankciót a tisztviselő ellen, s ezek többségét a törvényhatóság nem is érvényesítette.^[88]

A szakmai, sokszor íratlan etikát, illetve az adott hivatásréteg méltóságáról alkotott felfogását is megtalálhatjuk ezekben az aktákban. Szintén szerepelt már

[86] Heindl, 2013a, 273-280.; Heindl, 1987-88, 18-20.

[87] Navratil, 2014, 61-62.

[88] Sallai, 2022, 35-42.

fentebb a bírói fegyelmi felelősség kapcsán néhány, Bódiné Beliznai Kinga által feltárt eset feltaláló vagy épp hentesként dolgozó bíróról, de egy bíró irodájában állandónak számító rendetlenség is kiválthatta a felettesek ellenszenvét.^[89] Saját kutatásaim során pedig talákoztam olyan aktával, amelynek tanúsága szerint egy törvényhatósági tisztviselőre azért mérték ki hivatalvesztést, mert az éveken át tudvalevőleg „vadházasságban” élt egy debreceni özvegyasszonnyal, ami méltatlanná tette őt a közhivatal viselésére. Garstenauer szerint a fegyelmi akták nagyon informatív történeti források, mivel azokban a társadalmi normák is megjelennek.^[90] Ez tulajdonképpen egyfajta erkölcsstörténeti olvasat.

S végül egy konkrét – s megint csak osztrák – példa arra vonatkozóan, hogy miért fontos a fegyelmi aktákat tartalomelemzésnek alávetni. Ignatz Beidtel 1898-ban megjelent, kétkötetes közigazgatás-történeti monográfiájában azt írta, hogy az 1816-tól létező fegyelmi bizottságok az állami hivatalokban a politikai tisztogatás eszközeiként működtek az abszolutista szellemnek megfeleltetően, így a fegyelmi felelősséget fegyverként használva a tisztviselők ellen.^[91] Ez a nézet mintegy száz évig tartotta magát, ám a fegyelmi iratok dokumentumelemzése révén bizonyították azt, hogy a helyzet éppen ellenkező volt: a bizottságok egyfajta érdekvédőként jártak el, s a fegyelmi eljárásokat inkább garanciális jelleggel folytatták le.^[92]

VI. ZÁRÓ GONDOLATOK

Nagy vonalakban ezek azok a módszertani megfontolások, amelyek mentén, véleményem szerint, a fegyelmi ügyek számottevő bázisává válhatnak a hivatástörténeti, illetve kiemelten a bürokráciatörténeti kutatásoknak. Az előző rész alapján a következő elemeket, illetve megközelítéseket szeretném e paradigmához sorolni: etnopszichológiai (a vizsgálat szervezet belső és külső viszonyai), köztörténeti (történelmi események hatásait vizsgáljuk a fegyelmi ügyek analízise révén) és erkölcsstörténeti (a szakma adott időben érvényesülő íratlan mércéi) közelítés. Ezek mellett igyekeztem néhány praktikus tanácsot és példát is adni arra, hogy az ilyen jellegű kutatások során az operacionalizáció során el lehessen kerülni problematikusabb módszertani buktatókat. Soraimat azzal zárom, hogy kifejezem abbéli reményemet, hogy a bürokráciatörténeti kutatások a jövőben nagyobb súlyt kapnak majd a tudományos diskurzusokban, valamint, hogy e tanulmány némileg fogódzót jelent majd azok számára, akik ilyen vizsgálódásokba fognak.

[89] Balogh, 2020, 14.

[90] Garstenauer, 2021, 90.

[91] Beidtel, 1898, 42-43.; Heindl, 2013a, 68.

[92] Weichselbaum, 2007, 538.

IRODALOM

- Antal Tamás (2022): *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története (1867-1944/45)*. Iurispertius Kiadó, Szeged.
- Balogh Judit – Sallai Balázs (2021): Az árvaszéki igazgatás történeti vázlata és debreceni gyakorlata. In: Margittay-Mészáros Árpád (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Siska Katalin 60. születésnapjának tiszteletére – Viginti quinque anni in ministerio universitatis et iurisprudentiae*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen.
- Balogh Judit (2020): A felügyeleti vizsgálatok funkciója és módja a két világháború közötti magyar igazságszolgáltatásban. In: Karlovitz Tibor (szerk.): *Jogok és lehetőségek a társadalomban*. International Research Institute, Komárno.
- Beidtel, Ignatz (1898): *Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740-1848 II*. Verlag der Wagnerschen Univerität-Buchhandlung, Innsbruck.
- Bensman, Joseph – Rosenberg, Bernard (1963): *Mass, Class and Bureaucracy. The Evolution of Cotemporary Society*. Engelwood Cliffs, New Jersey.
- Bényei Balázs (2020): A levéltári törvény és végrehajtási rendeleteinek módosítása a gyakorlatban. In: *Levéltári Szemle*. 2020/3. sz.
- Berger, Elisabeth – Rohringer, Thomas (2022): *Bürokratie, Wandel und Innovation*. Sciendo. Online.
DOI: <https://doi.org/10.2478/adhi-2022-0012>.
- Berndt, Helga (1987-88): Források és vizsgálati módszerek a bürokrácia-kutatásban. In: *Történelmi Szemle*. 1987-1988/1. sz.
- Bódiné Beliznai Kinga (2018): Történetek a bírói felelősség köréből. In: Gosztonyi Gergely – Révész T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti parerga II: Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest.
- Bódiné Beliznai Kinga (2020): Die disziplinäre Verantwortlichkeit von Richtern in Ungarn in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, mit einem Überblick über die österreichische Regelung. In: *Beträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*. 2020/1. Heft (DOI: 10.1553/BR-GOE2020-1s5.).
- Bognár Szabina (2022): Két jogtörténeti életmű néprajztudományi hozadékáról: Csizmadia Andor (1910–1985) és Kajtár István (1951–2019). In: Nagy Janka Teodóra – Béli Gábor (szerk.): *A jog kulturális holdudvara. A magyar jogtörténet, jogi kultúrtörténet európai kontextusai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bónis György (szerk.) (1974): *Pest-budai hivatali utasítások a XVIII. században*. [kiadó nélkül], Budapest.
- Csizmadia Andor (1976): *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Csizmadia Andor (1979): *Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Ember Győző (1940): *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724-1848*. Királyi Országos Magyar Levéltár, Budapest.
- Ember Győző (1946): *Az újkori magyar közigazgatás története: Mohácstól a török kiűzéséig*. Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, Budapest.
- Engels, I. Jens (2016): *A korrupció története. A korai újkortól a 20. századig*. Corvina Kiadó, Budapest.
- F. Kiss Erzsébet (1987): *Az 1848-1849-es magyar minisztériumok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fazekas István (2021): *A magyar udvari kancellária és hivatalnokai 1527-1690 között*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.

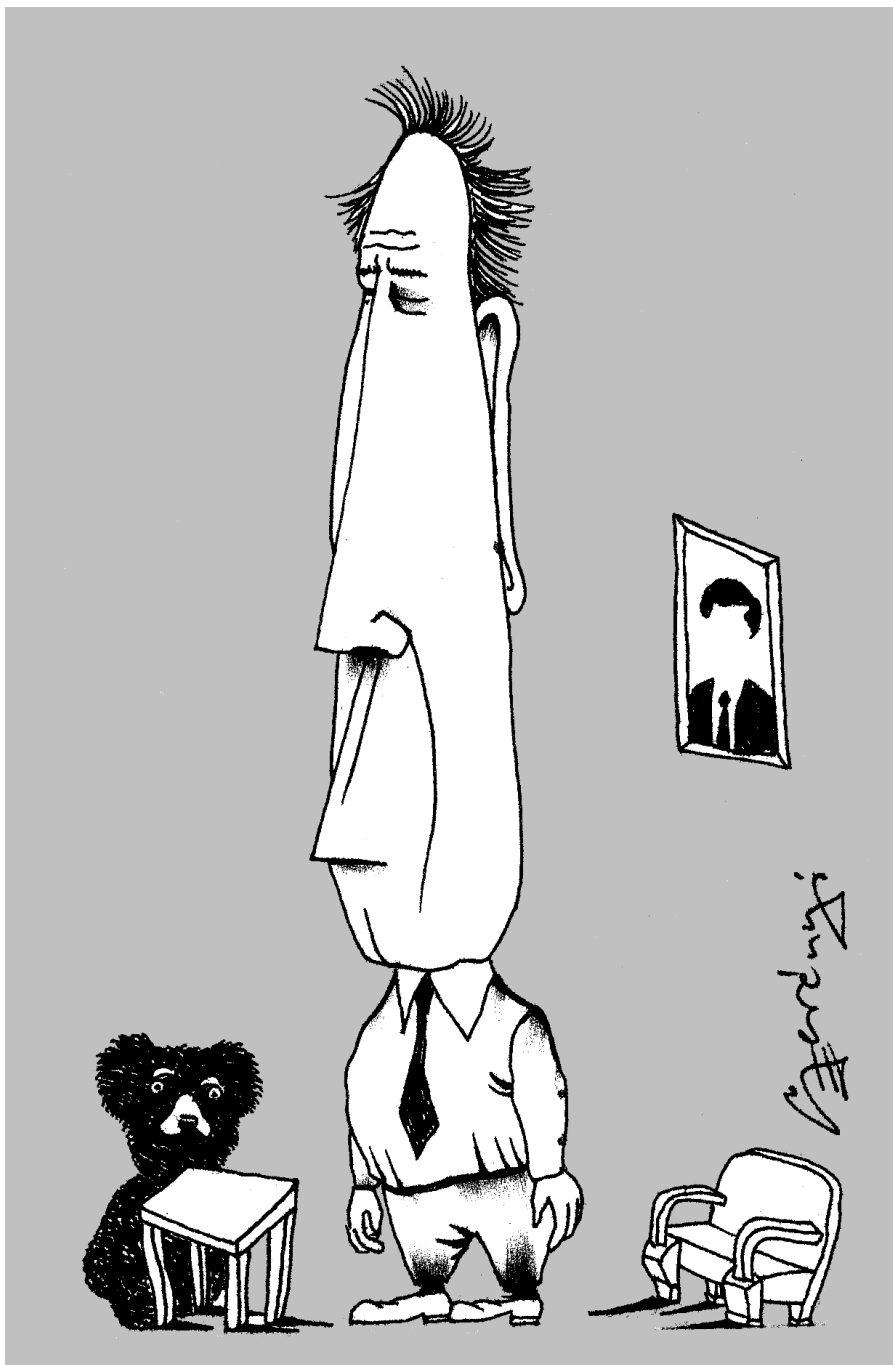
- Forgács D. Péter (2019): *A bürokrácia szociológiája*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Garstenauer, Therese (2019): *The Conduct of Life of Austrian Civilian Government. Employees in the First Republic*. In: Adlgasser, Franz – Lindström, Frederik (ed.): *The Habsburg Civil Service and Beyond*. Austrian Academy of Sciences Press, Vienna.
- Garstenauer, Therese (2021): *Jenseits einer bloßen Formulariensammlung. Das Disziplinarverfahren nach der Dienstpragmatik 1914 und seine Umsetzung*. In: Plener, Peter – Werber, Niels – Wolf, Burkhard (Hg.): *Das Formular*. Springer, Berlin-Heidelberg.
- Gecsényi Lajos (2003): *A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezető vezetői és magyar tanácsosai a 16. században*. In: Ormos Mária (szerk.): *Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Gecsényi Lajos (2008a): *Győr vármegye közigazgatása és tisztikara a XVII. században*. In: Gecsényi Lajos: *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.
- Gecsényi Lajos (2008b): *A Szepesi Kamara vezető tisztviselői 1646-1672 között*. In: Gecsényi Lajos: *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.
- Germann, Raimund (1998): *Der Staatsapparat und die Regierung. Öffentliche Verwaltung in der Schweiz. I-II*. Haupt Verlag, Bern.
- Hajdu Lajos (1983): *A közzjő szolgálatában*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Halász Iván (2021): *A régi magyar közigazgatás a korabeli szlovák szépirodalomban*. In: Peres Zsuzsanna – Pál Gábor (szerk.): *Semper ad perfectum. Ünnepi tanulmányok a 80 éves Tamás András tiszteletére*. Ludovika Kiadó, Budapest.
- Handke, Horst (1987-88): *A bürokrácia kialakulása Németországban 1914 előtt*. In: *Történelmi Szemle*. 1987-1988/1. sz.
- Heindl, Waltraud (1987-88): *A felsőszintű bürokrácia kialakulásáról Ausztriában (1780-1867)*. In: *Történelmi Szemle*. 1987-1988/1. sz.
- Heindl, Waltraud (2006): *Bureaucracy, Officials, and the State in the Austrian Monarchy: Stages of Change since the Eighteenth Century*. In: *Austrian History Yearbook 37*. Cambridge University Press, Minneapolis.
- Heindl, Waltraud (2013a): *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1760-1848*. Böhlau, Wien.
- Heindl, Waltraud (2013b): *Josephinische Mandarine. Bürokratie und Beamte in Österreich 1848-1914*. Böhlau, Wien.
- Héjja Julianna Erika (2009): *Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája: 1715-1848*. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula.
- Héjja Julianna Erika (2015): *„Hűtlenségi és visszaélési botrányos tények” Vármegyei tisztviselői kihágások, felelősségre vonás, fegyelmi eljárás a 19. század első felében*. In: *Századok*. 2015/5. sz.
- Héjja Julianna Erika (2018): *A közigazgatási tisztviselőkkel szemben támasztott képzési és képesítési előírások 19. századi történetéből*. In: Draskóczy István – Varga Júlia – Zsidi Vilmos (szerk.): *Universitas-Historia. Tanulmányok a 70 éves Szögi László tiszteletére*. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest.
- Hencz Aurél (1981): *Felsőfokú közigazgatási szakemberképzés Magyarországon 1848-1948*. [kiadó nélkül], Szeged.
- Hencz Aurél (1987): *Törekvések a közzszolgálati etika kialakítására I-II*. Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, Budapest.
- Hipfinger, Anita (Hg.) (2016): *„Das Beispiel der Orbigkeit ist der Spiegel des Unterthans.” instruktionen und andere normative Quellen der zur Verwaltung der lichtensteinischen Herrschaften Felsberg und Wilfersdorf in Niederösterreich (1600-1815)*. Böhlau, Wien.

- Hochedlinger, Michael – Mat’ a, Petr – Winkelbauer, Thomas (Hg.): *Verwaltungsgeschichte des Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit* Bd. 1/1-1/2. Böhlau Verlag, Wien.
- Hüntelmann, Axel (2020): Administrative Multinormativität in der Krankenhaus-Verwaltung am Beispiel der Charité in Berlin, 1820er- bis 1850er-Jahre. In: *Administory – Zeitschrift für Verwaltungsgeschichte*. 2020/1. Heft
- Koi Gyula – Schweitzer Gábor (2020): A levéltári kutatás. In: Jakab András – Sebők Miklós (szerk.): *Empirikus jogi kutatások. Paradigmák, módszertan, alkalmazási területek*. Osiris Kiadó- MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Koi Gyula (2013): *Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpályája*. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest.
- Koi Gyula (2014): *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése*. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest.
- Koi Gyula (2020): A 18–19. századi kontinentális közigazgatás-tudomány szerepe a járványkezelésben. In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Lőrincz Viktor Olivér (szerk.): *Jogi diagnosztika. A COVID-19-világjárvány hatásai a jogrendszerre*. L’Harmattan Kiadó- Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest.
- Koi Gyula (2021): Közegészségügyi igazgatás és járványkezelés angol példái a 19. század első harmadától az első világháborúig. In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Lőrincz Viktor Olivér (szerk.): *Jogi diagnosztika II. A Covid 19 világjárvány hatásai a jogrendszerre*. L’Harmattan Kiadó, Budapest.
- Korsós né Delacasse Krisztina (2012): *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs.
- Kovács Janka: A történész és a bürokrácia hatalma. In: *Klió*. 2022/1. sz.
- Kulcsár Krisztina (2002): II. József jellemzései az erdélyi hivatalnokokról. „Az Erdélyben hivatalnokoskodó guberniumi és kincstartósági tanácsosok, továbbá a főispánok, és a királybírók titkos listája, amennyire kiismerhettem őket.” In: *Fons*. 2002/9. sz.
- Kulcsár Krisztina (2020): II. József erdélyi látogatása 1773-ban, és utazásának hatása a közigazgatásra. In: Egyed Emese – Pakó László – Sófalvi Emese (szerk.): *Certamen VII. Nyelv-, irodalom-, néprajz-, színház-, film- és zenetudomány, történelem*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.
- L. Balogh Béni (szerk.) (2020): *Trianon és a magyar közigazgatás*. Magyar Kormánytisztviselői Kar - Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest.
- Lenhard-Schramm, Niklas (2020): Zwischen Gesundheit und Wirtschaft: Normen und Interessenkonflikte in der behördlichen Arzneimittelregulierung im Deutschen Reich 1871–1945. In: *Administory- Zeitschrift für Verwaltungsgeschichte*. 2020/1. Heft
- Lőrincz Lajos (szerk.) (1996): *Közigazgatástudományi antológia II*. Államigazgatási Főiskola- ELTE Államigazgatási Jogi Tanszék, Budapest.
- Mayntz, Renate (1978): *Soziologie der öffentlichen Verwaltung*. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg- Karlsruhe.
- Megner, Karl (1986): *Beamte. Wirtschaft- und sozialgeschichtliche Aspekte des k. k. Beamtentums*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Nagy Janka Teodóra (2021): Az alsófokú magyar közigazgatás tradicionális jogintézménye: a községi (falusi) jegyző – „A köztét épségben tartani és előmozdítani.” In: Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Nagy Zsolt (2020): A bürokrácia és az igazgatás jogszociológiai vizsgálata. In: *Pro Publico Bono*. 2020/4. sz.
- Nánási László (2011): *A magyar királyi ügyészség története 1871-1945*. Legfőbb Ügyészség, Budapest.

- Navratil Szonja (2014): *A jogászi hivatásrendek története Magyarországon (1867/68-1937)*. ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest.
- Pálffy Géza (2022): *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.
- Papp Csaba István (2021): A községek feletti felügyeleti jog gyakorlása Csanád vármegyében a dualizmus időszakában (1886-1900). *FORUM: Publicationes disciplinarum iurispudentiae*. 2021/3. sz.
- Papp Csaba István (2022): A községi háztartás gyakorlati tapasztalatai Csanád vármegyében az 1886. évi XXII. tc. hatálybalépését követően. In: *Jogtörténeti Szemle*. 2022/4. sz.
- Patyi András – Koi Gyula (2019): A „prekodifikációs időszak” a közigazgatási hatósági eljárás rendjének alakulása a kezdetektől 1957-ig, az első eljárásjogi kódex. In: Patyi András – Varga Zs. András (szerk.): *A közigazgatási eljárásjog alapjai és alapelvei*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- Patyi András (2021): Chapter VI: Hungary. In: Zbigniew Kmiecik (ed.): *Administrative Proceedings in the Habsburg Succession Countries*. Wolters Kluwer, Lódz-Warszawa.
- Pétervári Máté (2017): The History of Hungarian Civil Service from the Austro-Hungarian Compromise of 1867 to the First World War. In: *Journal on European History of Law*. 2017/1. Issue
- Pétervári Máté (2020a): A szolgabírák jogállása az 1870. évi XLII. tc. időszakában. In: *FORUM: Acta iuridica et politica*. 2020/3. sz.
- Pétervári Máté (2020b): A szolgabírák hatáskörének bemutatása az 1870: XLII. tc. rendelkezései alapján. In: *Pro Publico Bono*. 2020/3. sz. DOI: 10.32575/ppb.2020.3.13.
- Pétervári Máté (2021): *A járások kialakítása Magyarországon az 1870:XLII. tc. alapján*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged.
- Rokolya Gábor (2018): *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest.
- Romsics Ignác (2020): Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és a trianoni békeszerződés. In: L. Balogh Béni (szerk.): *Trianon és a magyar közigazgatás*. Magyar Kormánytisztviselői Kar- Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest.
- Sallai Balázs (2020): Jog(történet) és nyelv: a közigazgatási fegyelmi jog „büntetőjogi-asodásának” nyelvi aspektusai a levéltári forrásokban. In: *Magyar Jogi Nyelv*. 2020/2. sz.
- Sallai Balázs (2020b): *A törvényhatósági tisztviselők fegyelmi felelőssége, különös tekintettel a debreceni joggyakorlatra (1870-1944)*. TDK dolgozat.
- Sallai Balázs (2021a): „A korrupció szobra őróla mintáztassék,” avagy a fegyelmi jog diszkrecionális mélységei. In: Szűcs Lászlóné Siska Katalin – Talabos Dávidné Lukács Nikolett (szerk.): *A jog tudománya, a mindennapok joga V*. Praeter Szakkollégium, Debrecen.
- Sallai Balázs (2021b): „Cikornyásan terjengős, nagyképuően homályos” – Reformtörékvések a magyar hivatalnoki nyelvhasználat javítására a 20. század első felében. In: *Magyar Jogi Nyelv*. 2021/1. sz.
- Sallai Balázs (2022a): A bürokráciáról – újra. In: *Pro Publico Bono*. 2022/2. sz.
- Sallai Balázs (2022b): „Az addig fennállott társadalmi rend megbontását elősegíteni törekedtek.” Igazolási eljárások Debrecenben (1919-1920). In: *Levéltári Szemle*. 2022/3. sz.
- Sallai Balázs (2023): A szolgálati pragmatika mint az állami válságkezelés eszköze: Német, osztrák és magyar jogtörténeti példák. In: Bándi Gyula – Pogácsás Anett (szerk.): *Law in Times of Crisis – Jog válság idején*. Pázmány Press, Budapest.
- Schlachta Boglárka Lilla (2021): Adalékok a bírói hivatás történetéhez a Budapest Főváros Levéltárban feltárt iratok tükrében (1890-1938). In: Szikora Veronika -- Balogh Judit (szerk.): *Díjnyertes gondolatok. Tanulmányok a 35. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekciójának első helyezett szerzőitől*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen.

- Schlachta Boglárka Lilla (2022): A bírói hivatás polgári kori történetének archivált forrásai és annotált bibliográfiája. In: Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): *XXI. Jogász Doktoranduszok Konferenciája*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
- Schlachta Boglárka Lilla (2022): Fejezetek a bírói hivatás történetéből, különös tekintettel a bírák fegyelmi ügyeire (1890-1938). In: Molnár Dániel – Molnár Dóra – Nagy Adrián Szilárd (szerk.): *Tavaszi Szél 2022 / Spring Wind 2022 Tanulmánykötet I.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest.
- Schweitzer Gábor (2017): Egyetemi sikerek, akadémiai kudarcok – Adalékok Magyary Zoltán tudományos pályafutásához (1923-1930). In: *Állam- és Jogtudomány*. 2017/1. sz.
- Schweitzer Gábor (2021): „Méltóságod neve ma már fogalom a Harmadik Birodalomban is, amely minden ajtót megnyit.” Magyary Zoltán tanítványai a náci Németországban (1933–1944). In: *Diké*. 2021/1. sz.
- Somogyi Éva (2017): *Magyarok a bécsi hivatalnokvilágban. A közös külügyminisztérium magyar tisztviselői 1867-1914*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.
- Starek, Jana (2018): Heindl, Waltraud. In: Korotin, Ilse – Stupnicki, Nastasja (Hg.): *Biografien bedeutender österreichischer Wissenschaftlerinnen*. Böhlau, Wien.
- Stipta István (2019): *A pénzügyi közigazgatási bíróság tevékenysége (1884-1896)*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- Stipta István (2020): *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Strausz Péter (2008): *Kamarák a két világháború közötti Magyarországon*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Strelka, Joseph P. (Hg.) (1994): *Im Takte des Radetzkymarsch.... Der Beamte und der Offizier in der österreichischen Literatur*. Peter Lang, Wien.
- Szántay Antal (2005): *Regionalpolitik im alten Europa. Die Verwaltungsreformen Josephs II.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szijártó M. István (2021): *A diéta II. A 18. századi politikai elit társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben*. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest.
- Szilágyi Loránd (1933): A modern kormányzattörténet kialakulása. In: *Századok*. 1933/ LXVI. kötet.
- Techet Péter (2023): *Jog mögötti akarat. Metapozitivisták kísérletek a német jogtudományban: Carl Schmitt és Ernst Forsthoff*. Ludovika Kiadó, Budapest.
- Varga Norbert (2002): A köztörvényhatóság létrehozásának előzményei az 1870:XLII. tc. alapján Debrecen szabad királyi városban. In: *Collega*. 2002/2. sz.
- Varga Norbert (2004): A közigazgatási reform és a helyi politika viszonya Debrecenben és Szegeden (1870-1872). In: *Debreceni Szemle*. 2004/4. sz.
- Varga Norbert (2006): A főispáni tisztség bevezetése Debrecen és Szeged szabad királyi városokban a köztörvény-hatósági törvény alapján. In: Mezey Barna – Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Varga Norbert (2009): A polgári közigazgatás kiépítése felé tett lépések a dualizmus időszakában. In: Radics Kálmán (szerk.): *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXXI.* Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debrecen.
- Varga Norbert (2011): A nemesi vármegyerendszer bírálata a reformkorban Eötvös József: A falu jegyzője című műve alapján. In: Varga Norbert (szerk.): *Jog és irodalom – Recht und Literatur – Droit et Litterature*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- Varga Norbert (2018): A főispán és a városi közigazgatás reformja a polgári korban. In: *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*. 2018/1. sz.

- Vasas Tamás (2022): Concha Győző közigazgatástanának államelméleti sajátosságai. In: *Iustum Aequum Salutare*. 2022/1. sz.
- Verwaltungshistorische Perspektiven. In: *Administory – Zeitschrift für Verwaltungsgeschichte*. 2021/1. Heft
- Vogler, Jan (2019): The Entanglement of Public Bureaucratic Institutions: Their Interactions with Society, Culture, Politics, and the Economy. In: Bordeaux, Donald J. – Coyne, Christopher J. – Herzenberg, Bobbi (ed.): *Interdisciplinary Studies of the Political Order: New Applications of Public Choice Theory*. Rowman & Littlefield International, Lanham.
- Weber, Max (1996): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. II. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.*
- Weichselbaum, Barbara (2007): Disziplinarrecht der Beamten und Europäische Menschenrechtskonvention. In: *Zeitschrift für Öffentliches Recht*. 2007/1. Heft
- Wellmann Imre (1940-41): Rendi állás és hivatali rang a XVIII. század-eleji kormányhatóságokban. In: *Levéltári Közlemények*. 1940-1941/1. sz.
- Wolf, Bukhardt (2016): Kafka in Habsburg. In: *Administory- Zeitschrift für Verwaltungsgeschichte*. 2016/1. Heft.
- Wunder, Bernd (1986): *Geschichte der Bürokratie in Deutschland*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.

Szerényi Gábor grafikája